Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2011, sp. zn. 21 Cdo 2992/2009, ECLI:CZ:NS:2011:21.CDO.2992.2009.1

Číslo: 39/2012

Právní věta:

Závěť sepsaná za účelem zajištění dluhu je neplatným právním úkonem, neboť svým účelem obchází zákon (§ 39 obč. zák.).

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 30.08.2011

Spisová značka: 21 Cdo 2992/2009

Číslo rozhodnutí: 39

Číslo sešitu: 3

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Zajištění závazku, Závěť

Předpisy: § 243b odst. 2 část věty před středníkem o. s. ř. ve znění do 30.06.2009
§ 39 obč. zák.
§ 476d obč. zák.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Žalobou podanou u Obvodního soudu pro Prahu 4 dne 24. 4. 2007 se žalobkyně domáhala určení, že „žalovaná není dědičkou zůstavitelky I. N., zemřelé dne 14. 6. 2000, na základě závěti ze dne 15. 7. 1992“. Uvedla, že „zůstavitelka zanechala jedinou závěť ze dne 15. 7. 1992 psanou formou notářského zápisu, kterou odkázala pozemkové parcely v kat. území S. a Z. K. bance, a. s. – pobočce v S.“; že „jako jediný dědic ze zákona přicházel v úvahu pozůstalý bratr E. N., který zemřel dne 1. 7. 2003, a je v dědickém řízení zastoupen žalobkyní (závětní dědičkou)“; že „jí bylo v dědickém řízení uloženo, aby podala žalobu na určení, že žalovaná není dědičkou ze závěti ze dne 15. 7. 1992“; že „závěť považuje za absolutně neplatnou dle § 39 obč. zák.“; že „zůstavitelce byl žalovanou poskytnut úvěr ve výši 2 500 000 Kčs na rekonstrukci a modernizaci penzionu v J.“; že „úvěrový obchod byl zajištěn prostřednictvím zástavy lesních pozemků klientky, nacházejících se v kat. území S. a Z.“; že „zástavní smlouva byla sepsána dne 24. 6. 1992“; že „z dodatku č. 1 úvěrové smlouvy ze dne 8. 9. 1992 vyplývá, že podmínka předložení úvěrového životního pojištění byla zrušena a byla nahrazena závětí zůstavitelky“; že „závěť byla pořízena nikoliv jako projev svobodné vůle směřující k tomu, aby po smrti zůstavitelky K. banka, a. s. – pobočka v S. nabyla v závěti uvedený majetek, ale jako zajišťovací prostředek k zajištění úvěru, který ji byl poskytnut K. bankou, a. s.“; že „závěť je jednostranný projev vůle“, zatímco „zajištění závazku je dvoustranný právní úkon“; že „zřízení závěti

ve prospěch věřitele za podmínek, kdy majetek uvedený v závěti mnohonásobně převyšuje výši poskytnutého úvěru, je nemravné"; že „nebyla zjištěna žádná skutečnost, která by mohla racionálně zdůvodnit obmyšlení žalované zůstavitelkou"; že „předmětná závěť je svým obsahem ve spojení se smlouvou o úvěru a jejím dodatkem č. 1 propadnou zástavou pro případ smrti, což je obcházením zákona a úkonem, který je v rozporu s dobrými mravy"; že „v závěti je jako dědic označena K. banka, a. s.- pobočka v S.", která však „nemá právní subjektivitu a proto není způsobilým dědicem a nemůže tedy v dědickém řízení vystupovat jako účastník dědického řízení", a že „v závěti chybí označení způsobilého dědice".

O b v o d n í s o u d pro Prahu 4 rozsudkem ze dne 23. 6. 2008 žalobu zamítl a uložil žalobkyni povinnost zaplatit žalované náklady řízení ve výši 15 310,50 Kč k rukám jejího zástupce. Dospěl k závěru, že „zůstavitelce byl poskytnut úvěr ze strany žalované na základě smlouvy o úvěru ze dne 24. 6.1992 ve výši 2 500 000 Kč"; že „podmínkou poskytnutí úvěru bylo předložení úvěrového životního pojištění"; že „to se však zůstavitelce vzhledem k jejímu věku nepodařilo uzavřít"; že proto „byl požadavek životního pojištění nahrazen závětí ve prospěch žalované"; že „obě strany skutečně v okamžiku uzavření dodatku mohly považovat závěť za jistou formu zajištění úvěru, přestože fakticky závěť tuto funkci mít ze své podstaty nemohla", neboť „účelem i obsahem závěti je pouze odkázat dědictví zůstavitele"; že „žádné ustanovení však nestanoví, jaké pohnutky mohou zůstavitele k takovému kroku vést"; že „tyto pohnutky nejsou zákonem nijak vymezeny ani omezeny"; že „pohnutky mohou být nejrůznější, ale žádná z nich nečiní závěť neplatnou"; že „pohnutka sepsání závěti s úmyslem jejího využití jako zajišťovacího prostředku nemůže být důvodem její neplatnosti"; že „zůstavitelka se svobodně rozhodla k tomu, že závěť sepíše způsobem, který ze svého pohledu považovala za zajištění úvěru"; že „nebyly předloženy žádné důkazy, že by takové rozhodnutí udělala nesvobodně, pod fyzickým či psychickým nátlakem apod."; že „zůstavitelka, pokud by chtěla, mohla závěť ve prospěch žalované zrušit"; že „jestliže zůstavitelka za celých téměř osm let takový krok neprovedla, nelze jinak uvažovat než tak, že se rozhodla odkázat předmětný majetek žalované"; že „žalobkyně nezdůvodnila žádné konkrétní skutečnosti, které by se příčily dobrým mravům", když neexistuje „norma, která by poskytnutí závěti ve prospěch věřitele ve výši větší, než je pohledávka, považovala za nemorální"; že „se lze důvodně domnívat, že zůstavitelka chtěla poskytnout žalované své dědictví prostřednictvím pobočky žalované v S."; že „nebylo prokázáno, že by u zůstavitelky absentovala svobodná vůle k ustanovení žalované za svého dědice"; že „vůle zůstavitelky byla svobodná a nelze ji označit v kontextu s úvěrovou smlouvou za právní úkon obcházející zákon nebo úkon, který se příčí dobrým mravům".

K odvolání žalobkyně M ě s t s k ý s o u d v Praze rozsudkem ze dne 4. 12. 2008 rozsudek soudu prvního stupně změnil tak, že určil, že „žalovaná není dědičkou zůstavitelky I. N., zemřelé dne 14. 6. 2000, na základě závěti ze dne 15. 7. 1992" a žalované uložil povinnost zaplatit žalobkyni na náhradě nákladů řízení před soudy obou stupňů 29 370 Kč k rukám jejího zástupce. Vycházel ze závěru, že „předmětná závěť nemá nedostatky, které by mohly způsobit její neplatnost pro neurčitost ve smyslu § 37 odst. 1 o. s. ř."; že „dědic je v závěti jednoznačně vymezen"; že „v řízení nebylo zjištěno nic, coby svědčilo o nedostatku svobodné vůle zůstavitelky"; že „vůli nelze zaměňovat s pohnutkou k tomuto úkonu"; že „závěť byla v daném případě pořízena jako zajišťovací prostředek úvěru"; že je to zřejmé „z dodatku č. 1 k úvěrové smlouvě ze dne 8. 9. 1992"; že „žalovaná žádala zajištění úvěru závětí"; že „nevěrohodnost výpovědi svědkyně J. nelze ze skutečností uváděných žalovanou dovozovat"; že „svědkyně nemá přímý vztah k účastníkům a neměla žádnou motivaci k nepravdivým tvrzením"; že „žalovaná závěť jako způsob zajištění úvěru uzavřením uvedeného dodatku k úvěrové smlouvě přijala"; že „se jednalo o právní úkon obcházející zákon ve smyslu § 39 obč. zák.", neboť „institut závěti, sloužící k pořízení o majetku pro případ smrti, byl zneužit pro zajištění dluhu"; že „takový právní úkon je neplatný bez ohledu na to, zda zůstavitelka svobodně a vážně projevila svou vůli" a že „projev vůle směřoval k následku (zajištění dluhu), který je v rozporu s účelem závěti jako jednostranného právního úkonu, jehož účinky se mají projevit teprve po smrti zůstavitele".

Proti rozsudku odvolacího soudu podala žalovaná dovolání. Namítá, že „nemá za prokázané, že závěť byla v okamžiku jejího sepisu pořízena jako zajišťovací prostředek úvěru“, neboť „zůstavitelka pořídila závěť dne 15. 7. 1992 a teprve dne 23. 8. 1992 požádala o zrušení podmínky předložení úvěrového životního pojištění v důsledku nahrazení závětí“; že ona pouze „přihlédla ke skutečnosti, že je osobou obmyšlenou předmětnou závětí a upustila od trvání na dalším zajištění úvěru“; že však z toho „nevyplývá, že byl úvěr zajištěn mj. předmětnou závětí“; že „zůstavitelka mohla již 22. 7. 1993 zřídit nové zástavní právo k pozemkům v katastrálním území S. a Z. a odvolat předmětnou závěť“; že „zůstavitelka pořídila závěť s úmyslem obmyslit žalovanou“; že „v předmětné závěti není ani zmínka o tom, že by snad jejím účelem bylo zajištění úvěru, ani o tom, že v případě splnění závazků zůstavitelky ze smlouvy o úvěru dojde k odvolání závěti či k likvidaci listiny obsahující závěť“; že nelze vyloučit, že „pohnutkou nebo jednou z pohnutek zůstavitelky k pořízení závěti byla snaha poskytnout chybějící zajištění úvěru“; že však „pohnutka, ať již jakákoliv, závěť neplatnou nečiní“ a že „závěť je platným právním úkonem“. Navrhuje, aby Nejvyšší soud napadený rozsudek odvolacího soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení.

N e j v y š š í s o u d dovolání zamítl.

Z odůvodnění:

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) věc projednal podle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění účinném do 30. 6. 2009, neboť dovoláním je napaden rozsudek odvolacího soudu, který byl vydán před 1. 7. 2009 (srov. Čl. II bod 12 zákona č. 7/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony). Po zjištění, že dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno oprávněnou osobou (účastníkem řízení) ve lhůtě uvedené v ustanovení § 240 odst. 1 o. s. ř. a že jde o rozsudek, proti kterému je podle ustanovení § 237 odst. 1 písm. a) o. s. ř. dovolání přípustné, přezkoumal napadený rozsudek ve smyslu ustanovení § 242 o. s. ř. bez nařízení jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.) a dospěl k závěru, že dovolání není opodstatněné.

Z obsahu spisu vyplývá, že I. N., zemřelá dne 14. 6. 2000 (dále též jen „zůstavitelka“), byla svobodná, bezdětná, rodiče i prarodiče předemřeli; že jediným dědicem ze zákona byl bratr E. N., který zemřel dne 1. 7. 2003 a jehož procesní nástupkyní je žalobkyně RNDr. M. M. (dědička ze závěti); že zůstavitelka zanechala závěť sepsanou JUDr. D. L., státní notářkou v S., ve formě notářského zápisu dne 15. 7. 1992; že závětí odkázala nemovitosti v ní specifikované „K. bance, a. s. – pobočce v S.“; že závěť obsahuje dodatek: „Toto je moje závěť, kterou jsem učinila po zralém uvážení, prosta jakéhokoliv nátlaku či omylu“. Obvodní soud pro Prahu 4 usnesením ze dne 27. 2. 2007 uložil žalobkyni, aby „do 30 dnů od právní moci tohoto usnesení podala u Obvodního soudu pro Prahu 4 žalobu na určení, že K. banka, a. s., není dědičkou zůstavitelky na základě závěti ze dne 15. 7. 1992“. Uvedl, že „RNDr. M. M. v řízení namítla, že závěť ze dne 15. 7. 1992 byla pořízena jako zajišťovací instrument k zajištění úvěru, který byl zůstavitelce poskytnut K. bankou a nikoliv jako právní úkon *morta causa*, a že jde o propadnou zástavu pro případ smrti, což je nezákonné, nepřípustné a v rozporu s dobrými mravy“; že „rozhodnutí o dědickém právu závisí na zjištění sporné skutečnosti – platnosti či neplatnosti závěti zůstavitelky ze dne 15. 7. 1992“ a že „dědický nárok zákonného dědice – pokud jde o majetek uvedený v závěti – je možno považovat v této věci za méně pravděpodobný, neboť závěť byla sepsána notářským zápisem a zahrnuje prohlášení zůstavitelky, že byla učiněna po zralém uvážení, prosta omylu“.

Žalovaná v dovolání namítá, že „nemá za prokázané, že závěť byla v okamžiku jejího sepisu pořízena jako zajišťovací prostředek úvěru“, neboť „zůstavitelka pořídila závěť dne 15. 7. 1992 a teprve dne 23. 8. 1992 požádala o zrušení podmínky předložení úvěrového životního pojištění v důsledku nahrazení závětí“; že ona pouze „přihlédla ke skutečnosti, že je osobou obmyšlenou předmětnou závětí a upustila od trvání na dalším zajištění úvěru“; že však z toho „nevyplývá, že byl úvěr zajištěn

mj. předmětnou závětí“; že „zůstavitelka mohla již 22. 7. 1993 zřídit nové zástavní právo k pozemkům v katastrálním území S. a Z. a odvolat předmětnou závěť“.

Důkazy soud hodnotí podle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti; přitom pečlivě přihlíží ke všemu, co vyšlo za řízení najevo, včetně toho, co uvedli účastníci (§ 132 o. s. ř.). Hodnocením důkazů se rozumí myšlenková činnost soudu, kterou je provedeným důkazům přisuzována hodnota závažnosti (důležitosti) pro rozhodnutí, hodnota zákonnosti, hodnota pravdivosti, popřípadě hodnota věrohodnosti. Při hodnocení důkazů z hlediska jejich závažnosti (důležitosti) soud určuje, jaký význam mají jednotlivé důkazy pro jeho rozhodnutí a zda o ně může opřít svá skutková zjištění (zda jsou použitelné pro zjištění skutkového stavu a v jakém rozsahu, popřípadě v jakém směru). Při hodnocení důkazů po stránce jejich zákonnosti zkoumá soud, zda důkazy byly získány (opatřeny) a provedeny způsobem odpovídajícím zákonu nebo zda v tomto směru vykazují vady (zda jde o důkazy zákonné či nezákonné); k důkazům, které byly získány (opatřeny) nebo provedeny v rozporu s obecně závaznými právními předpisy, soud nepřihlédne. Hodnocením důkazů z hlediska jejich pravdivosti soud dochází k závěru, které skutečnosti, o nichž důkazy (pro rozhodnutí významné a zákonné) podávají zprávu, lze považovat za pravdivé (dokázané) a které nikoliv. Vyhodnocení důkazů z hlediska pravdivosti předpokládá též posouzení věrohodnosti důkazem poskytované zprávy podle druhu důkazního prostředku a způsobu, jakým se podle zákona provádí. Při důkazu výpovědí svědka musí soud vyhodnotit věrohodnost výpovědi s přihlédnutím k tomu, jaký má svědek vztah k účastníkům řízení a k projednávané věci a jaká je jeho rozumová a duševní úroveň, k okolnostem, jež doprovázely jeho vnímání skutečností, o nichž vypovídá, vzhledem ke způsobu reprodukce těchto skutečností a k chování při výslechu (přesvědčivost, jistota, plynulost výpovědi, ochota odpovídat na otázky apod.) a k poznatkům, získaným na základě hodnocení jiných důkazů (do jaké míry je důkaz výpovědi svědka souladný s jinými důkazy, zda jim odporuje, popřípadě zda se vzájemně doplňují); celkové posouzení z uvedených hledisek pak poskytuje závěr o pravdivosti či nepravdivosti tvrzených (prokazovaných) skutečností.

Dovolacím důvodem podle ustanovení § 241a odst. 3 o. s. ř. lze napadnout výsledek činnosti soudu při hodnocení důkazů, na jehož nesprávnost lze usuzovat – jak vyplývá ze zásady volného hodnocení důkazů – jen ze způsobu, jak k němu odvolací soud dospěl. Nelze-li soudu v tomto směru vytknout žádné pochybení, není možné ani polemizovat s jeho skutkovými závěry (např. namítat, že soud měl uvěřit jinému svědkovi, že některý důkaz není pro skutkové zjištění důležitý, že z provedených důkazů vyplývá jiný závěr apod.). Znamená to, že hodnocení důkazů, a tedy ani skutkové zjištění jako jeho výsledek, z jiných než výše uvedených důvodů nelze dovoláním úspěšně napadnout.

Z odůvodnění rozsudku odvolacího soudu vyplývá, že odvolací soud důkazy zhodnotil způsobem vyplývajícím z ustanovení § 132 o. s. ř. Odvolací soud – jak shora citováno – vysvětlil, jakými úvahami se při hodnocení výsledků dokazování řídil. Protože z odůvodnění napadeného rozsudku a z obsahu spisu je zřejmé, že odvolací soud pro uvedené zjištění vzal v úvahu skutečnosti, které vyplynuly z provedených důkazů a přednesů účastníků, že nepominul žádné skutečnosti, které by v tomto směru byly provedenými důkazy prokázány nebo vyšly za řízení najevo, a že v hodnocení důkazů a poznatků, které vyplynuly z přednesů účastníků z hlediska závažnosti (důležitosti), zákonnosti, pravdivosti, eventuálně věrohodnosti není logický rozpor, nejsou shora uvedené námitky dovolatelky opodstatněné.

Dovolací soud se dále zabýval otázkou, zda skutečnost, že závěť v posuzované věci měla sloužit jako zajišťovací institut pro případ smrti dlužníka, je v souladu se smyslem a účelem závěti.

Podle ustanovení § 39 obč. zák. je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se příčí dobrým mravům, absolutně neplatný. Absolutní neplatnost nastává bez dalšího přímo ze zákona. Soud k absolutní neplatnosti přihlíží i bez návrhu z úřední povinnosti.

Obcházení zákona spočívá ve vyloučení závazného pravidla záměrným použitím prostředku, který sám o sobě není zákonem zakázaný, v důsledku čehož se uvedený stav stane z hlediska pozitivního práva nenapadnutelným. Jednání *in fraudem legis* představuje postup, kdy se někdo chová podle práva, ale tak, aby záměrně dosáhl výsledku právní normou nepředvídaného a nežádoucího.

Závěť je právní úkon, kterým zůstavitel (fyzická osoba) činí pro případ své smrti pořízení o svém majetku. Společné závěti dvou nebo více osob jsou nepřípustné.

Závěť může být zůstavitelem kdykoliv zrušena tím, že zůstavitel pořídí závěť novou, vedle které závěť předchozí nemůže obstát, nebo tím, že zůstavitel zničí listinu, na níž byla napsána. Zůstavitel může závěť také kdykoliv odvolat.

Z hlediska obsahu je prvořadým předpokladem platnosti závěti ustanovení dědice k dědictví jako celku nebo k jeho poměrné části, popřípadě i jen k jednotlivé věci nebo jiné hodnotě z dědictví, anebo nařízení jiného způsobu naložení se zanechaným majetkem, např. zřízení nadace.

Při zřízení závěti je nutno dbát všech náležitostí, které zákon vyžaduje pro platnost jakéhokoliv právního úkonu, a vedle toho i náležitostí zvláštních vztahujících se k projevu vůle pro případ smrti. Zpřísněné požadavky jsou odůvodněny tím, že závěť se uplatní až v době, kdy už ten, kdo ji pořídil, nebude naživu a kdy už nebude možno jeho prostřednictvím zjistit, zda vůbec zamýšlel závěť zřídit a co v ní sledoval. Všem druhům závěti je proto společný požadavek písemné formy a uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla zřízena.

Zvláštnost a závažnost tohoto projevu vůle je dána především tím, že dotčené osoby, případně i soud, se budou s jejím obsahem seznamovat až tehdy, když zůstavitel již nebude na živu a nebude tak moci podat dodatečné vysvětlení, co závětí zamýšlel.

Zajištěním závazků se rozumí soubor právních prostředků, které posilují postavení věřitele vůči jeho dlužníkovi v závazkovém právním vztahu s cílem spolupůsobit k řádnému splnění závazku dlužníka a umožnit věřiteli dosáhnout uspokojení své pohledávky. K tomu, aby závazek dlužníka byl včas a řádně splněn, slouží ovšem v obecné rovině i sama úprava závazkového práva, jež při porušení závazku dlužníka stanoví sankce (povinnost platit úroky z prodlení, přechod nebezpečí nahodilé zkázy věci aj.), jakož i povinnost nahradit způsobenou škodu.

Zajištění závazků specifickými právními prostředky se uskutečňuje prostřednictvím vedlejšího (akcesorického) právního vztahu, který svým vznikem, obsahem a případně i trváním je závislý na existenci hlavního (tj. zajišťovaného) vztahu. Z vedlejšího (zajišťujícího) právního vztahu vyplývají věřiteli další práva, která v hlavním vztahu s dlužníkem neměl.

Akcesorická povaha zajištění je dána zejména tím, že zajišťovací závazek nemůže vzniknout bez existence zajišťovaného (hlavního) závazku a nemůže bez něj existovat. Platnost akcesorického závazku je závislá na platnosti závazku hlavního. Až na výjimky platí, že při zániku hlavního závazku zaniká i závazek vedlejší, byť by nebyl splněn. Zánik vedlejšího závazku (např. ručitelského) nemá však za následek zánik závazku zajišťovaného. Obsah zajišťovaného závazku nemůže být širší, než je obsah závazku hlavního.

Z uvedeného je zjevné, že smysl a účel závěti, jako právního úkonu, jehož důsledky mají nastat až v době smrti zůstavitele, je zásadně jiný, než je tomu u zajišťovacích právních prostředků. Existence (platnost) závěti je zcela v rukou jejího pořizovatele (zůstavitele, zde dlužníka). Vyloučena je akcesorita závěti ve vztahu k hlavními závazku, neboť závěť se realizuje po smrti zůstavitele bez ohledu na existenci hlavního závazkového vztahu (tj. bez ohledu na to, zda hlavní závazek byl splněn či nikoliv).

V daném případě bylo v řízení prokázáno, že skutečnou vůlí zůstavitelky při sepisu závěti ze dne 15. 7. 1992 bylo zajištění závazku ze smlouvy o úvěru. Protože sepsání závěti za účelem zajištění dluhu se příčí smyslu závěti jako institutu dědického práva, jde o právní úkon, který svým účelem obchází zákon. Závěr odvolacího soudu o neplatnosti posuzované závěti pro rozpor s ustanovením § 39 obč. zák. je proto správný.

Z výše uvedeného vyplývá, že rozsudek odvolacího soudu je z hlediska žalovanou uplatněných dovolacích důvodů správný, a protože nebylo zjištěno, že by rozsudek odvolacího soudu byl postižen vadou uvedenou v ustanovení § 229 odst. 1, § 229 odst. 2 písm. a) a b) a § 229 odst. 3 o. s. ř. nebo jinou vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, Nejvyšší soud dovolání žalované podle ustanovení § 243b odst. 2, části věty před středníkem, o. s. ř. zamítl.